

Популизм алифбоси

Биз ахборот замонида яшаяпмиз. Индустириал давр ўз ўрнини постиндустириал даврга бўшатиб берди, мазкур даврни олимлар «информацион замон» ҳам деб номлашган. Информацион замонга ўтилиши билан, бир неча ўн йиллар давомида ҳукмрон бўлиб келган монополиялар емирила бошлади. Шундай монополиялардан бири бу оммавий нутқ, халққа мурожаат ва контент ҳосил қилишга бўлган монополия эди. XX асрда тоталитар ва авторитар режимларда, шу билан бирга демократияларда ҳам оммавий мурожаатга нисбатан

монополиялар бўлган. Тоталитар режимларда “мутлоқ ҳақиқатни” диктатор гапирган ва бошқаларнинг муқобил ҳақиқатларни оммавий чиқишлар орқали гапиришга ҳуқуқи бўлмаган ва бундай ҳаракатлар қаттиқ жазоланган (масалан, 1924-1953 йилларда И.В.Сталиннинг нутқи “мутлоқ ҳақиқат” ҳисобланган ва.ҳ.к.).

XX аср демократияларида эса бу монополиялар биров “юмшоқ” кўринишда бўлиб улар, контентни сақлаб турувчи дискурс раҳбарлари, яъни академик қатлам (олимлар, профессорлар, фан докторлари ва доцентлар ва.ҳ.к.) бўлиб улар ҳақиқатни билганлар ва аудиторияга (оммага) етказганлар. Иккинчиси эса ОАВлар эгаси, яъни давлат. Давлат

ўзининг сиёсий дискурси
манфаатлари йўлида ОАВларида
чекланмаган миқдорда оммавий
чиқишлар қилиш ва ўзининг
“ҳақиқатини” оммага етказиш
имконияти (монополияси) га бўлган.
Информацион давр (эпоха) ўз
ҳукмини ўтказа бошлагандан кейин,
фақатгина давлат, диктатор,
автократ ва корпорациялар ҳукмида
бўлган “катта мегафон” геометрик
прогрессияда кўпайди ва урчиб
кетди. Олдин оммавий мурожаатга
фақат дискурс эгалари ҳақли ва
имконли эдилар, информацион
даврага келиб эса бундай имконият,
қўлида смартфон ёки компютери
бор интернет билан таъминланган
кишиларнинг барчасига берилди.
Бу жараён ахборот олиш

манбаларининг ортиб кетишига,
олинган ахборотни талқин қилиш эса
мисли кўрилмаган миқдорда
ортишига сабаб бўлди. Бу шундай
тарихий эврилиш даврики, биз ҳали
унинг аҳамияти ва ўзига
хосликларини тўлиқ англаб
етмаганмиз.

Информацион даврнинг тарихий
аналогияси махсус жиҳозларда китоб
босишнинг вужудга келиш даври
билан боғлаш мумкин. Иоганн
Гутенберг 1439 йилда китоб босиш
дастгоҳини ихтиро қилди, китоб
оммавий босила бошланишини шу
даврнинг диндор қатлами “охири
замоннинг келиши” деб баҳолашган
эди. Бу фикр ва чақириқлар асоссиз
бўлмаган, чунки Гутенберг
станокларида дастлаб мусиқа

ноталари ва порнографик расмлар
оммавий чоп қилинган.

Шу билан бирга, Гутенберг ихтироси
марказлашган дин парадигмасини
ҳам барбод қилди. Муқаддас
китоблар махсус тайёргарлик кўрган
хаттот ва мутахассислар томонидан
кўчирилиб кўпайтирилган, мазкур
китоблар эса жуда кам ва шу билан
бирга жуда қиммат бўлган. Китоб
кўчириладиган жойлар маърифат
марказлари ва китоб кўчиришга
имконли бўлганлар эса илм (ахборот)
нинг табиий монополистлари бўлган.
Кенг омманинг ушбу маълумотларни
олишга на имкони на маблағи бўлган.
Гутенберг ихтироси оммага ўзи
хохлаган китобни босиш имконини
берди, ўша пайтлари “бу станокларда
чоп этилган китоблар ва

материаллар ёшларимизни бузади” деган чақириқлар кун тартибида бўлган.

Бундан кейин китоб босишнинг жиддий оқибатлари вужудга кела бошлади, ҳусусан Инжил мисли кўрилмаган миқдорда турли тилларда чоп этила бошлади, бу эса турли хил реформацияларнинг бошланишига, ягона диний марказларнинг емирилишига ва охир-оқибат миллий давлатларнинг вужудга келишига сабаб бўлди.

Шундай қилиб Гутенбергнинг кўчма ҳарфларни теришга асосланган ихтироси эски даврни тугаши ва янги давр бошланишига сабаб бўлган эди.

Бугунги кунда ҳам юқорида таърифланган воқеаларни бошимиздан кечирмоқдамиз. Сон-

саноқсиз ахборот манбалари ундан ҳам кўп фактларнинг вужудга келишига сабаб бўлди. Мана шу дискурс ўзи билан демократлашув, транспарентлик ва популизм каби ижтимоий-сиёсий ҳодисаларни ўзи билан судраб келди.

Эътибор берган бўлсангиз, инсонлар бир-бирини ёлғонда айблайди, айниқса бу сиёсий жараёнларда жуда кўп кўзга ташланади. Бу ҳолатда масала кимнинг ростгўй ёки ёлғончилигида эмас. Масала, фактларнинг ҳаддан ташқари кўплигида, мазкур фактларни талқин қилиш эса унда ўнлаб баробар кўплигидадир. Ижтимоий маконда фактлар шу даражада кўпки, улардан исталган “ҳақиқат концепциясини” яратиш мумкин. Бу эса омманинг

жуда катта қисмига ҳақиқатни аниқлашни мураккаблаштиради ва инсонлар охир-оқибат ахборот тарқатувчининг тўғриси бўлиши ёки каззоблигига эмас, балки маърузачи билан руҳий яқинлик ва бирлиكنи қидириш ва топишга асослана бошлашади. Улар факт ҳақиқатини эмас эмоция ҳақиқатини излайди ва “Ҳақиқатни билиш принципи” асосида эмас, “Ҳақиқатни ҳис қилиш принципи” асосида бирлашишни бошлашади. Айнан мана шу эмоционал ҳолат инсонларни популист сиёсатчилар оёқлари тагига тўкилишига сабаб бўлади. Популист сиёсатчиларнинг аудиториси ундан ҳақиқат, рационаллик ва фактларни кутмайди, улар ўзлари ҳис қилаётган

эмоцияларни кутади, бу эса ёлғон ва асоссиз ваъдаларга йўл очиб беради. Маълум бир тушунча илмий доирадан оммавий истеъмолга кирганда ўзининг асосий илдиз маъноларини йўқота боради ва моҳият чегаралари ювилиб, эмоционал ранг берилган коннотацияга эга бўлади. (масалан, фундаментализм тушунчаси христианлик дини билан боғлиқ илмий термин ҳисобланади).

Популизмни оммавий тушунишда сиёсатчининг аслида бажариш имкони бўлмаган ваъдалар билан кескин чиқишлар қилиши, гўёки халқ манфаатларини кўзлаб эмоционал мурожаатлари билан боғлашади. Аслида эса популизм ўзининг мураккаб фалсафий, иқтисоди ва

ҳуқуқи асосларига эга.

Дорбуш Эдвардснинг таърифи бўйича популистлар деб моддий бойликларни тенг тақсимлашни ваъда қилган, лекин макроиқтисодиёт талабларини бажармаган сўл сиёсатчилар айтилган.

Популизм бу мафкура эмас, балки оламни таърифлаш усулидир. Бу тушунча асосида коррупциялашган элита ва ягона таркибли ахлоқли халқ ётади. Популистларнинг англашича халқ гомоген, яъни бир таркибли. Айнан халқни гомоген деб билиш, халқнинг таркибидаги турли хил гуруҳларнинг фикрларининг эътиборга олинмаслигига сабаб бўлади. Бу эса популистларнинг антиплюралист эканини кўрсатади.

Популизмнинг илдизлари
жамиятнинг иккига бўлинишига
асосланади. Унга кўра жамият
иккита гомоген қисм халқ ва элитага
ажратилади. Элитар қатлам
(космополитлар) камчиликни ташкил
қилса-да, халққа нисбатан жуда
катта ҳуқуқ ва имкониятларга эга,
халқ (бир таркибли ва айбсиз) эса
элитадан бир неча ўн баравар кўп
бўлса-да, ҳуқуқлари кам ва
имкониятларда чекланган
ҳисобланади. Популистлар айнан
мана шу иккита аҳамиятли гуруҳнинг
ўртасида туриб халқни элитадан
ҳимоя қилиш, ресурсларни тенг
тақсимлашга имконли бўлган шахс
ёки партия кўринишида сиёсий
саҳнага чиқади. Бу жойда бир муҳим
жиҳатга эътибор қаратиш лозим,

популистлар сиёсий жараёнларга ва халқнинг олдида турган муаммолар ечимига дихотомик (оқ ёки қора) ёндошади ва халқнинг олдидаги муаммоларни фақат биз хал қиламиз деган даъво билан чиқишади.

Уларнинг наздида ўзи мансуб бўлган партиядан ташқари барча партиялар элитага, сиёсий истеблишментга тегишли, фақат уларгина халқчил партия эканлиги таъкидлашади.

Популизмга илмий ёндашувда ҳам биров салбий назар борлигини сезиш мумкин, аслида популизм

“ҳомиладорликка” ўхшаган нарсас эмас, бу ҳодисага нисбатан “бор ёки йўқ” кўринишида қараб бўлмайди.

Сиёсий акторлар фаолиятини кузатадиган бўлсангиз уларнинг риторикасида популизмнинг айрим

белгиларини кузатиш мумкин, шу билан бирга аниқ ажралиб турадиган популист сиёсатчилар ва партиялар ҳам бор.

Популизм ўз мақсадига қараб икки йўналишга ажратилади: булар ўнг ва сўл популизмлардир.

Ўнг популизм туб аҳолининг манфаатларини, антимиграцион ғояларга содиқлигини байроқ қилиши билан ажралиб туради. Сўл популистлар эса иқтисодий демократия, ижтимоий ҳимоя ва антиглобализация талабларини қўйишади.

Популизм сиёсий режимлар кесимида ҳам ўзини турли хил томонлардан кўрсатади. Масалан демократияларга ички популизм хос, чунки халққа енгилликларни ваъда

қилаётган популистлар ҳокимиятга келишнинг реал имкониятларига эга. Тоталитар ва авторитар режимларда эса сиёсий ҳокимият бир киши ёки партиянинг қўлида жамланганлиги сабабли бошқа бир сиёсат субъектига нисбатан ўзини қиёслашнинг зарурати бўлмайди, бундай давлатларда “демократ” ҳам “популист” ҳам диктаторнинг ўзи бўлади. Шу билан бирга тоталитар ва авторитар режимларда ташқи популизм кузатилади, бундай давлатлардаги автократ ташқи “душманга” нисбатан популистлик қилади, яъни “фақат мен ташқи душмандан ҳимоя қилишим мумкин” деган ғоя орқали ҳарбий ҳаракатлар ва ўқув машғулотларини ўтказди. Сиёсий амалиётда “Диктатор учун

ташқи душман, ички дўстдир” деган
тушунча бўлиб, бу авторитар
бошқарувчилар ташқаридан
топилган ва кўп ҳолларда
бўрттирилган душман орқали ўз
ҳокимиятини мустаҳкамлашини
англади.

Ҳамид Содиқ